

Önéletírás és önreflexió az Egy polgár vallomásai tükrében

„Miképpen lehet valaki önmaga, ha már nem ugyanaz, mint egykor.”

Paul Ricoeur

„A távolság bennünk van, a térkép és föld csak ráadás.”

(Márai Sándor)

Írásomban kísérletet teszek az 1930-as évek magyar regényírásának prózapoétikai jegyeinek vizsgálatára, kettős aspektusból, pontosabban egy életmű egy központinak tekinthető regényén keresztül; a választott mű Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai* című regénye. Az első részben a címben jelzett önéletírás és történelem, történetiség összetett kérdéskörét az olvasott szakirodalmi anyagok fényében vizsgálom, arra törekedve, hogy ezek összefüggései és kapcsolódási pontjai, adott esetben problémás kérdéskörei – mint e mű sajátos jegyei – bemutatásra kerüljenek. A második, gyakorlatibb részében ezek fényében vetem össze a – tulajdonképpen az 1930-as évek elején született – regényt, s benne *kulcsszóként* a közelmúlt elbeszélhetőségét, (az egyéni, illetve közösségi) emlékezés és vallomás problémakörét, ezáltal az önéletírás narratív sajátosságait, auctor és narrátor megkülönböztetését, illetve azok időben későbbi művekre kifejtett hatását. Mindezekhez természetesen az 1930-as évek gazdag regénytermését és irodalmi életének néhány vonását is tárgyalnom kell. Az „én színrevitele” ugyanis e regényben kulcsfontosságú, mely a szerző közelmúltjának és megélt tapasztalatának kvázi-történelmi feldolgozását és fiktív énje projektálását egyszerre teszi a vizsgálat tárgyává. Mindvégig szem előtt tartva az elméleti rész tanulságait, igyekszem egyszerre vizsgálni a valós vagy kvázi-történetiséget és az önéletírás sajátosságait az említett műben, illetve magát a műfaji meghatározhatóságot s ennek dilemmáit. E komparatív módszerrel igyekszem kidomborítani egyfelől a regény említett évtizedben játszott, másfelől az egyes életművekben elfoglalt fontos szerepét, sajátos jellegét, illetve korabeli fogadtatását, kritikai recepciója fényében a kor szellemét, elvárásrendjét s azok művekre kifejtett hatását is. A kornak, a politikának, a társadalmi összefüggéseknek az írói életutak tényező alakulása szempontjából is fontos, meghatározó ereje volt, mindezt az egyes írói nézőpontok kialakításában is nyomon követhetjük. Eleve olyan művet választottam, amelyre hatással volt a megelőző korszak, a közelmúlt történelmi háttere, a megjelenést övező közvetlen fogadtatás visszhangja, ezen túl pedig az olvasás-olvasottság társadalmi szempontjai is. A regény az 1930-as évek fő irodalmi sodrába sorolható: Márai önéletrajzi ihletésű regénye két részben, 1934-ben és 1935-ben jelenik meg.

Az alábbiakban igyekszem nem sarkítva megfogalmazni egy olyan olvasatot, amely egységként kezeli az író korban átélt és leírt, korhűnek és hitelesnek nevezhető, de alapvetően fiktív és mégis történelmi olvasatra is lehetőséget adó szemléletét, illetve az írói önéletírás és önértés emlékezés révén megfogalmazódó kategóriáit.

(*Önéletrajz, önéletírás és a kvázi-történelmi regény problematikája. Önéletírás és problémacsokra*) Sokan kísérelték már meghatározni az önéletírást és annak társ-műfajait, különböző szempontokat figyelembe véve, olykor egymástól igen távol álló, olykor

szorosan összefüggő elemeket kapcsolva a meghatározások mögé, amelyek nemcsak a meghatározások számát, de a problémakört is kiszélesítették.

Az irodalomtörténet általában az emlékirat vagy a szociográfia műfajkategóriájában, illetve az életrajz egyik bizonyos irodalmi formájaként határozza meg az önéletrajzot, melyben annak szerzője a narráció struktúrájaként többé-kevésbé egy élettörténetet választ. Nem kevésbé fontos az sem, hogy ezen irodalmi önéletrajzok esetén múlt idejű szövegekről van szó, amelyek mindegyikére jellemző az epikusok sajátossága, vagyis az átfogó szemlélet. E hármas kiindulópont, vagyis az *én-történet*, a *(közel)múlt* és az átfogó, leíró, *összegző epikus jelleg* minden esetben megkerülhetetlen. Arany Zsuzsanna egyik tanulmányában az önéletírás műfaját különböző szemszögből vizsgálva közelítette meg a témát, a vizsgálat során az (ön)életrajzírás kérdéskörét filozófiai, esztétikai, pszichológiai aspektusaiból is vizsgálta. Tanulmányában a kiválasztott idézetekkel többféle megközelítésből kívánta minél szélesebb körben bemutatni az önéletrajzi műfaj sokrétűségét, variánsait, ismérveit, ilyen például: a filológiai megalapozottság, amely az irodalomtörténet ezen műfaját erősen meghatározza, de ugyanakkor kiemelte az életrajz művészi oldalát is: „Életrajz – Életrajzírás: *Leírása valamely személy életének, vagyis elbeszélése azon változásoknak és eseményeknek, melyeken valaki születésétől haláláig keresztül ment, nemkülönben azon neves cselekedeteknek, melyeket életében véghez vitt.*”¹ Egy másik megközelítésből az életrajzot a „*a mecénások megrendelésének eleget tevő reneszánsz képzőművészetekhez, mintsem a szigorúan tudományos megközelítésű értelmezőkhöz és filológusokhoz*”² – hasonlítja, de mindazonáltal a mesterségbeli tudást mint tudást, itt is elengedhetetlennek tartja. A mesterségbeli tudást azonban meglehetősen más oldalról is megvilágítja: példaként említi a portréfestőt és ennek munkáját hasonlítja az életrajzíróhoz. A portrét festő művész és a modell is adott, de az eljárás eredményét adó festményre, a műalkotásra magára nem az a személy rajzolódik ki, aki valójában a művész szeme előtt volt az alkotása pillanatában, hanem csakis az, akit ő maga észlelt vagy észlelni kívánt modelljéből. Ami mássá teszi a festményt a portré valós „tulajdonosától”, az maga a festő és egy alkotói folyamat, annak „kisugárzása”, hiszen a mester szemléletét is tükrözi az, hogy mit emel ki a másíkból (vagy éppen egykori önmagából), s a kontextustól és a visszatekintő, retrospektív nézőponttól is függhet, hogy öbenne mi „rejlik”!

Az életrajzírás tudományos, argumentált és ellenőrizhető alapját természetesen a filológiai hitelességre való törekvés adja, de az alak ábrázolása, a hangsúlyok beállítása, a terjedelem, a sorrend, az időkezelés mind-mind az író saját eszköze, melyek a tudományosság és hiteles argumentáció felől a szubjektivitás felé mozdítják el a műfajt. Egy olyan konstruktummal van tehát dolgunk, amely kvázi-reális csupán, s nem hitelessége, valóságra vonatkozó vonásai az elsődlegesek. A törekvésnek mindig meg kell lennie az íróban arra nézve, hogy az alanyával a lehető legteljesebb módon azonosulni tudjon, ezen a ponton kapcsolható össze a tanulmány elején feltüntetett egyik fő szempont, a pszichológiai, azaz ez esetben a lelki-szellemi-érzelmi megközelítés nélkül nem lehet jó önéletrajzot írni – zárja írását Arany Zsuzsanna.³

Egy másik aspektust vizsgál tanulmányában s részben más, hangsúlyosabb kérdéseket érint Z. Varga Zoltán. Az önéletírás problémás kérdéseit megválaszolni igyekezve magát a terminust járja körül. Meg lehet-e határozni az önéletírást?⁴ – veti fel a kérdést, melynek alapján többféle elmélet és meghatározás létjogosultságát kellene szinkron módon elfogadnunk. Az önéletírást sokan megfoghatatlannak, definiálhatatlannak tartják, már-már károsnak bélyegzik a műfaj mivoltát is. Az autobiográfia-kutatás mégsem vet fel alapvetően más nehézségeket, mint bármely más szépirodalmi szöveggel, textusokkal

kapcsolatos kategória definiálása. A viták egyik kiindulópontja lehet éppen az elnevezés sokrétősége, mondhatni mind-mind egymás szinonimáit képezik, mégis árnyaltan mászt fejezzen ki, érezhetően más-más jelentés-mozzanatra helyezve a hangsúlyt. Az „önéletírás” és az „önéletrajz” mellett használjuk még az „autobiográfia” megnevezést is, újabb terminusokként az „ön-írás”, „én-írás”, az „autográfia”, az „élettörténet” is használatosak.⁵ A megnevezések sokszínűsége egyben nehézségként jelentkezik az osztályozásokkor, illetve az „önéletírás” mint központi filológiai és olvasásszociológiai fogalom többértelműségét is mutatja: „Az önéletírás kifejezést egyrészt általában véve használtam minden olyan, önéletírói paktum vezérelte szöveg jelölésére, melyben a szerző önmagáról szóló beszédet kínál az olvasónak, másrészt pedig e beszéd sajátos megvalósulására mely a »ki vagyok?« kérdésre a »hogyan váltam azzá« elbeszélésével válaszol.”⁶

Philippe Lejeune saját példáján keresztül hívja fel a figyelmet az önéletírás kétértelmű használatára, valamint tág és szűk értelmezésére. A szűkebben vett kategória szerint Lejeune így definiálja magát az önéletírást: „*retrospektív elbeszélés prózaformában, melyet valódi személy ad saját életéről, a hangsúlyt a magánéletre, különös-képp személyiségének történetére helyezve*”.⁷ Az autobiográfia ebben az értelemben egy személy életét írja le, a szöveg szerzője és főszereplője pedig azonos egymással. Leegyszerűsítve, a következőképpen valósul meg: ha valaki leírja saját életét, akkor beszélünk önéletírásról, ez látszólag evidenciának tűnik. Ez a definíció mégis megtörni látszik, hiszen hogyan írható le egy élet egésze? Hol kezdődik el maga a leírás, és ami még ennél is problematikusabb, hol van vége? Tökéletes autobiográfiát írni tehát önmagában abszurd célkitűzés. A célkitűzés abszurdítását Dorrit Cohn fogalmazta meg, igen frappánsan és logikusan: „*ha van egy élénk emlékezetű narrátor, aki el is tudja mondani, mit gondolt élete kezdetén, akkor nincs olyan narrátor, aki el tudná mondani, mit gondolt élete végén*.”⁸ E kettősség meghatározza az így értett műfaji sajátosságokon túl a történelmi fogalmát is, vagyis mindazt, amit más kontextusban, a történelmi regény mint műfaj kapcsán ír Bényei Péter, hogy a szerző „zárt, teljes világot épít fel a múlt eseményeiből (...) ami nem történelmi *éppígyiségének* ábrázolására (...) hivatott”.⁹ Más szavakkal azt, amit Paul Ricoeur is említ, hogy egy múltbeli esemény történésének időpontjában még természetesen nem rendelkezhetett a „múltbeliség” többnyire később felismert attribútumaival, tudatosított vonásaival, amelyek nyilván később váltak csak ilyenekké, egyáltalán, megélt vagy annak láttatott történelemmé.¹⁰

Az emlékezés- és felidézésmódok ugyanakkor az írói eljárásrendre, a prózapoétikai sajátosságokra is rávilágítanak egyes életműveken belül.

(Az 1930-as évek magyar regényirodalmának néhány vonása) A fent tárgyalt problémakör gyakorlati illusztrálása előtt szükséges kitérni röviden a vizsgált időszak, tehát az 1930-as évek magyar regényirodalmára.

E korszak szépirodalma kimagasló teljesítményeket eredményezett, mind a próza, mind az egyéb műfajok terén. „A *Nyugat* immár harmadik évtizede meghatározó tényező, vonzásköre újra nő, s első nemzedékének legjobbjai az évtized nyitányán is indulásához hasonló színvonalú műveket írnak. Negyedszázados jubileumán a Zeneakadémián Móricz joggal jelentette ki, hogy a lap huszonötödik évét azzal kezd, amivel az első: »magvat termelni a jövőnek«.”¹¹ Az irodalmi élet ugyanakkor immár nem két-, hanem legalább hárompólusú. Németh László joggal beszélt a korban „háromféle kultúra” egyidejű, szinkrón létezéséről a korabeli Magyarországon, minthogy a húszas években megerősödő újkonzervativizmus és liberális ellenzéke mellé fölzárkózott irodalmi rangban is a népi írók mozgalma.¹² „A modern epika egyik alapvető poétikai tendenciája, hogy

szakít a történetelvű próza hagyományával. A cselekménnyel szemben a narratív struktúra olyan alkotóelemei válnak hangsúlyosabbá, mint az elbeszélő nyelv megalkotottsága, a narráció önkritikájának eljárásai, a metaforikus jelentéstudajdonítás.²¹³ – Az itt tárgyalt három szerző mindegyikére jellemző e hármás.

Ez az időszak így már több irányból is összetett: irodalmi életét meghatározó csoportosulásai szerint is kiemelkedő teljesítményei mutatják egyfelől, ugyanakkor nem „csupán” a *Nyugat* ún. második, s részben harmadik, „esszéíró”-ként ismert nemzedékét kell megemlítenünk. A népi íróké az érdem például, hogy az irodalmi szociográfia műfaját, mint vezető műfaját az esszé mellé tudják sorakoztatni az adott évtizedben. S ez az emlékezésformákat, a közelmúlt feltárását, valamint azok társadalomrajzát is érinti. A hivatalos Magyarország minden nemzeti baj egyedüli okát Trianonban, a történelmi egység szétesésében jelölte meg. A társadalomkritikára is vállalkozó szépírók ezt a képet kívánták árnyalni, a probléma gyökereit megvilágítani, akár a polgári akár az arisztokrata perspektívát választották (ahogyan Márai vagy Bánffy), míg a népi írók szociográfiái például azt is bizonyították, hogy ami az országból megmaradt a kataklizma után, az aktuális vezetők azzal sem törődnek igazán. Illyés Gyula *Puszták népe* (1936), Szabó Zoltán *A tardi helyzet* (1936), vagy Féja Géza *Viharsarok* (1937) című regénye csak néhány figyelemfelhívó példa arra, hogy az ismeretlen és pusztuló magyar parasztság felfedezésére és orvoslásra vár.

Megerősödve lépnek színre ugyanakkor 1928 után – saját fórummal, az *Erdélyi Helikkal* – a sok esetben a *Nyugat* oldalágának is tekinthető, ám a magyarországi konzervatív körökben ugyanolyan népszerű erdélyi magyar szerzők, s általában a húszas–harmincas évek fordulóján jelentkeznek első komoly prózaművekkel az utódállamokba (Romániába, Csehszlovákiába, Jugoszláviába) szakadt magyarság írói. Elég, ha itt Kuncz Aladárt és Tamási Áront említjük. A *Fekete kolostor* (1931) és az *Ábel a rengetegben* (1932) is ekkor születik, utóbbit a következő két évben szintén trilógiává bővíti szerzője, akárcsak Bánffy Miklós 1934-es óriási freskóját, *Erdélyi történetét*. Fontos ebben a kontextusban az is, hogy az erdélyi „különváltó irodalom” e korban éppen a múltba-menekülés formáiként is reneszánszát adja a történelmi regénynek.¹⁴

A bőséges zavarra lehetetlenné teszi a korszak valamennyi jelentős prózaírójának és alkotásának említését. A szellemtudományos érdeklődésű Szerb Antal ugyancsak 1934-ben jelenteti meg pályanyertes művét, a *Magyar irodalomtörténet*-et, éppen az Erdélyi Szépművészeti Céh kiadásában, regényei, szépprózai művei (*A Pendragon legenda*, 1934; *Utazás és holdvilág*, 1937) szándékolatlan kevert műfajú fantáziajátékok, melyek szintén e korszakot gazdagítják. A magyar regényirodalom korabeli első sodrában kell említenünk Szentkuthy Miklós *Prae* című avantgárd esszéregényét is (1934), mely az önkritikájának eljárásait James Joyce példáján alkalmazza, s a folyamatos cselekményt asszociációkon alapuló narrációs szerkezettel helyettesíti.

Az évtized ugyanakkor már a nagy *Nyugat*-nemzedék búcsúja jegyében is telik, s ez a prózát is meghatározza: 1936-ban meghal Kosztolányi, 1938-ban Karinthy Frigyes, akik az egyéni, nyelvi játékoságra fogékony prózapoétikának az irodalmi modernségen belül is új utakat nyitottak. Az évtized vége ráadásul a *Nyugat* és könyvkiadója végét is jelenti egyben, s persze a legsötétebb, „vész-korszak”-nak ismert időszak nyitányát. Kosztolányi utolsó alkotói periódusa a harmincas évek legelején azonban még a megújulás kivételes példája. Az 1928-tól íródo *Esti Kornél* regényes novellafüzére új prózapoétikai jegyekkel, struktúrával, az én-projekciói és emlékezés-formái által látványos és az addigi megszokott nyelvi formákkal történő szakítást is jelentett, s töretlen népszerűségnek örvendett már korábban is, annak ellenére, hogy formabontása viszonylagos meg

nem értést váltott ki például a pályatárs-főszerkesztő Babitsból. A nyelv alkotó, valóság-teremtő erejét és a deklarált önértelmezést egyszerre mozgósító mű a fikció segítségével való önértelmezés egyik legsajátosabb példája.

A második nemzedék prózáirói közül mindenekelőtt Márai Sándor nevét kell még kiemelni, akinek művészete – minden műfaji és tematikus változatossága ellenére – olykor egynézőpontú, főként, ha a vizsgálandó szempontok szerint, egy magatartásképlet ismétlődésére figyelünk. Az örökösen vándorló, nyughatatlan hőseiben három életformát sűrít. Ahogyan egyik naplójegyzetében is utalt rá, a vándorló magatartás alapvetően három képletét ismeri, az *ulyssesit*, a *jézusit*, valamint a *fausti* változatokat. Mint többen róla szólva megállapították, ő maga leginkább az ulyssesi utat járta be, élte meg igazán.¹⁵ Már első jelentős művének, az *Egy polgár vallomásai* című regényes életrajznak (1927–1935) lapjain ugyanis olyan alteregót állít elénk, akinek sehol sincs maradása, aki számára az utazás a legfőbb iskola, az emlékezés pedig lételem. Joggal nevezték e regény címszereplőjét modern Wilhelm Meisternek is, aki azonban nemcsak fordított utat jár be, mint Goethe hőse (a tisztos polgári lét elől „dezertál” a művészorszába), de az életében sincs semmilyen garancia arra, hogy valaha is nyugalomba, révbe ér. Mintha az otthontalanság volna – ha nem is a természetes, de – a megszokott létállapota, egyben az új, 20. századi létformák örökös mozgásban lévő tudatállapotának, illetve a magyarság új helyzetének kettősét is ábrázolva. Szűkebb pátriájából, a kassai polgári környezetből kiszakadva Márainak e problémacsokrot termékeny, ihlető elemként kell megélnie és feldolgoznia.

*

Talán e rövid összefoglalásból is kitűnik, hogy önéletírás, emlékezés és a közelmúlt megélt, de belsőleg interpretált, kvázi-történelmi kulisszája olyan hármass perspektívát kínál a korban született művekhez, amely révén ezen szövegek az önéletrajz partikuláris valóságától az általános emberi felé való elmozdulást jelölik, másfelől feladják azt a korábbi elképzelést, miszerint az önéletrajzi beszéd a külső valóságot leképezi, s helyette a performatív, nyelvhasználaton belül létesülő jelleget juttatják mind nagyobb szerephez.

(*Márai Sándor: Egy polgár vallomásai*) Márai Sándor *Egy polgár vallomásai* című regénye közismerten a 20. századi magyar irodalom egyik kiemelkedő alkotása, melyre egy olyan önéletrajzi én megformálása a jellemző, „*aki önmagát a másikon vagy másokon át akar viszontlátni, ezért a már ismertek újraértését, saját idegenségének felismerését teszi függővé*”.¹⁶ Az alábbiakban elemzésre szánt szövegek kiválasztásakor arra törekedtem, hogy a szövegvizsgálat során minél szélesebb körben bontakozhasson ki az a szempontrendszer, ami alapján e tanulmány körvonalazódott és az önéletírás-kategóriákat meghatároztam. Az első szempont ezért a 20. századi megváltozott önéletrajzi olvasás feltételeit követi, ugyanis kétségessé válik a műben a ténylegesen megtörtént és a kitalált, az emlékezet és identitás, időszemlélet és értékrend, én és nem én, nyelv és valóság binaritásainak szembeállíthatósága, viszonya. Ezen túl referencialitás, fikciós és önéletrajzi olvasás kérdésköre kerül tárgyalásra, emellett pedig a már meglévő önéletrajzi definíciók mellé beépíttek néhány olyan elemet, amely a mű olvasásakor mindenképp valószerűvé válik az olvasónak. Ilyen többek mellett a regény címéből is adódó vallomások jellege.

Az *Egy polgár vallomásai* című Márai-regény a fikció és a valóság szálait egyesíti, és a regény elejétől feltűnik, hogy két hang szólal meg benne, mondhatni két elbeszélői tudat olvad eggyé a regényben. Az egyik a *gyermeké*, akit ámulatba ejt saját környezete, családi helyzete, életkörülményei, azonosulni tud mindennel, ami ott őket, mint

polgárokat, a szó klasszikus értelmében körülveszi, azonosulni tud mindezzel, és büszkeséggel tölti el. A másik hang a *visszaemlékezőé*, ő az, aki úgy indítja a visszaemlékezést, hogy annak regényes körülményeit teremti meg, életképekkel és leírásokkal éri el a kívánt hatást. Az életkép hagyományát idézi fel, rengeteg jellemrajzot épít írásába, és emiatt már rögtön az első kötet elején tisztázza, hogy az olvasó hogyan is kezelje a regényben olyan élethűen ábrázolt alakokat: „*E regényes életrajz szereplői költött alakok: csak e könyv oldalain van illetőségük és személyiségük, a valóságban nem élnek és nem is éltek soha.*”¹⁷ Ezek mellett sokszor megjelennek olyan szófordulatok is, amelyek szintén a metafikció irányába mozdítják el a történetmondást. Ilyen például az „*azt hiszem*” és a „*ha jól emlékszem*” fordulatok, ezeket legtöbbször a gyermekkor kapcsán olvashatjuk, így hatványozottabban játszanak szerepet a fiktként olvasható fejezetek megerősítésében.¹⁸

Dobos István a „színre vitt emlékezés” kategóriáiban véli tárgyalhatónak a teljes regénykorpuszt. E folyamatban „Az önéletrajzi elbeszélő személyes visszaemlékezésében megalkotja identitását s nevének aláírásával a hozzá tartozó örökség újraértéséért vállal kezességet”.¹⁹ Nem egymást kizáró fogalmakkal van dolgunk: a kitalálás és a tényszerűség, képzelet és emlékezet élesen nem választható el egymástól, ez pedig a földéző és a földézett regénybeli tudatok kölcsönhatásának az eredménye. A fikció része lehet még a mű szokatlan időszerkezete is. Márai nem kronologikus sorrendben szerkesztette meg ugyanis művét, hanem különböző csomópontok köré rendszerezte. Az emlékezés beszédhelyzete nem azonosítható az emlékezés valóságos, életbeli tevékenységével, a szöveg kialakított, megformált írás, nem lenyomata az emlékezésnek, hanem egy sajátosan megteremtett értékhangsúlyokkal teli képzetes emlékezet.²⁰ Márai azt mondja el, ami vele történt, de az események hitelesítésétől mégis elhatárolja magát, és a „fikció” felé tágitja azokat. A fikatív prózapoétikai jegyek egyértelmű értékein túl vannak filológiaiilag sem elhanyagolható tényezők, melyek a dokumentarista elemeket színesítik: egyrészt tudjuk, hogy volt a regénynek egy korábbi változata, amelyet maga az író cenzúrázott meg, másfelől az 1935-ös folytatás kapcsán az is köztudott, hogy Márait egykori tanítója beperelte, ugyanis egyértelműen magára ismert a regényben. Az író ügyvédje éppen a mű vallomások jellegére és egy családregény műfaji kritériumainak való megfelelésre hivatkozva utalt arra, hogy a szerző ilyen esetekben nem oknyomozó riportot folytat. A műfajelméleti érvelés kevésnek bizonyult a bíróságon, és Márait 2000 pengő kifizetésére ítélték. Az eredeti követelésektől függetlenül ugyan nem zúzták be a művet, de az író maga vállalta, hogy könyvét cenzúrázza, a többi hasonló személyiségi jogokat sértő pereket elkerülendő.²¹ Néhány idézettel szemléltetném az előbb említett változtatásokat, a 2013-as kiadás segítségével, ugyanis az eredeti és a cenzúrázott szöveg egy kötetben jelent meg, így az olvasóknak alkalmá nyílik egyszerre olvasni a helyenként javított, helyenként pedig teljesen zárójellezett, „húzott” történetet.²²

Nem csoda, hogy a ház, melyben szüleim a század elején lakást [vettek] [béreltek], ebben a környezetben valóságos felhőkarcolónak számított, és hamarosan híre ment az egész megyében. Igazi, szomorú bérház volt, amelyet akkor a fővárosban már [ezrével] [százával] építettek: bérház, portájokkal, rácsos, hosszú „gang” tekergett az emeleteken, mosókonyhával, központi fűtéssel és a melléklépcsőn elhelyezett cseléd klozetekkel.²³

Az első, díszes, vadászlakszerű villa, melyet az erdei úton közeledő városi látogató a telep házai [közül] [között] megpillantott, egyik öreg nagynénim tulajdona volt. A [látogató] [vendég] fulladozott a szobában a dohtól, betegszagtól és levegőtleniségtől, de a néni ezt sosem vette észre, s az évente megismételt „levegőválttatás” csakugyan jót is tett neki, mert sokáig élt.²⁴

*A fogadó éttermének asztalain szélvédő üvegbúra óvta a gyertyalángot, este cigány játszott, s valószínűtlen béke áradt el e polgári idillen. Patricius nemzedékek egymásra-
uataltsága [, intimitása] [, **életmódjuk bensősége**] szabta meg a családok érintkezésének
hangnemét, kivágyott el innen idegen fürdőkhöz, bizonytalan világba?*²⁵

A per következtében a neveket is át kellett írnia Márainak.

*[Az apa később nevét is megmagyarosította, s ezt a különös nevet vette föl: „Jónap.”
A Jónap] [Ez a] család mindenestől bizalmasabb és nyájasabb viszonyban élt a ház ke-
resztény lakóival, mint a másik, az előkelő, „neológ” család.*²⁶

*[Weinribné asszonyosság toalettjei] [A jómódú hölgy ruhái] szemet szúrtak és rossz
vért szültek: magam is méltatlannak és illetlennek érzem, hogy [Weinribék] [az emeleti
szomszédok], akik „megiscsak zsidók”, szélesebben és előkelőbben élnek, mint például
mi, s [Weinribné] [a gazdag hölgy] elegánsabban öltözködik, többet zongorázik és ko-
csikázik, mint az én édesanyám. „Mindennek van határa” – így gondoltam. [Jónapékkal]
[Az ortodox családdal], a gyermekkel is, már jobban megértettük egymást.*²⁷

*[Fleischer úr autója] [A vasyváros gépkocsija], amely állandóan ott állt a telep foga-
dójának bejárata előtt, valamilyen nagyvilági szint kölcsönzött a nyaralóhelynek, s mi,
gyerekek izzadva és meghatottan toltuk fel minden nap a hegyre ezt az újkori vívmányt.
A hegy aljában vártuk, este hat felé. [Fleischer úr] [A vasyváros] elterpeszkedett az
ülésem, rágyújtott, kegyesen intett, túlkölt néhány vidámat és diadalmasat, s a várakozó
gyermekhadnak odakiáltotta: „Toljátok hát a haladás szekerét!”*²⁸

*Rövidesen meg is állapodtunk, hogy Ernőnek „titka van”. [Talán megölt valakit]
[Talán csakugyan hadvezér volt valahol], talán csak megalázó életkörülmények között
élt, gyanítottuk a „Lébenslüge”-t Ernő hallgatása mögött. [...] gőgös és érzelmes lélek
volt Ernő, anyám legfiatalabb bátyja [...] Ernő aktív katonatisztnak indult, a „család
szeme fénye” volt, az a valaki, akire [még a szigorú Irma is] [minden családtag] büsz-
kén tekintett. [...] Ernő [utálta hivatását, mesterségét, az egész cifra nyomorúságot, az
egyenruhát és a fegyelmet] forradalmár vérmérséklete volt, zárkózott és magát emésztő
érdeklődő és nyugtalan, vándor hajlamú lélek. [...] Aprópénzre váltotta fel zenei tehet-
ségét, azt a [dilettáns] [műkedvelő] zongorázást, mellyel odahaza a garnizonban tiszt-
társait szórakoztatta.*²⁹

Vannak a regénynek olyan hosszabb elbeszélő részei is, melyek teljességgel zárójelek közé kerültek, akár egész fejezetek, máshol nagyobb egységek maradtak ki. Az 1930-as évek romló társadalmi helyzete (a társadalmi antiszemitizmus megerősödése például) olykor a szerzői szerkesztői elveket is befolyásolta, ami főként a későbbi cenzúra miatt bizonyos csonkításokat eredményezett. Ezen változások nyilvánvalóan nem narratív megfontolások mentén, hanem társadalmi, politikai, ideológiai szempontok szerint ér-
vényesültek:

*[Ez a fiú zsidó volt, ő volt az első ember, aki bevezetett a zsidók közé. Odahaza – s
nemcsak a családban, hanem mindenütt, amerre néztem, az osztályban is – úgy voltunk
a zsidókkal, hogy szemmel tartottuk őket, de nem sokat beszélünk róluk. Ez volt a kedé-
lyes antiszemitizmus kora, a bratyizó, toleráló szemlélet, s a magyar égen a szivárvány
minden színével derengett a liberalizmus nyájas világossága. A zsidók természetesen
polgárjogot nyertek, az osztályhoz tartoztak, a zsidók gyógyítottak és jogot magyaráztak,
a zsidókkal hivatalos társadalmi ünnepeken illett barátkozni, a zsidókat „megbecsülték”
mert „vannak köztük kiváló, derék és becsületes emberek...” Sok szó nem esett erről,
de hazudnék, ha letagadnám, hogy én is ebben a szemléletben nevelkedtem. A cselédek a
konyhában nem unták meg terjeszteni a „vérvád”-at, s ma nem is tudom melyik szemlélet*

a megalázóbb a zsidókra: a cselédek vérvádja vagy az a másik, amely elismeri, hogy „vannak közöttük kiváló, és becsületes emberek...”? Különös helyzet alakult a század elején a zsidókkal. Mindenütt ott voltak, ahol tehetséggel, szorgalommal és szívóssággal érvényesülni lehetett, a pályák megnyitkáltak előtük, a tanszabadság pompás karrierék útját egyengette, társaságban, hivatalos helyeken fesztelen és „egyenrangú” barátkozás folyt zsidók és keresztények között – az „árja” elmélet akkor még azok fejében sem villant meg, akik ma esküsznek reá –, de a kikeresztelkedett zsidót természetesen éppen olyan kevéssé tekintették fajtabelinek, mint ahogy a keresztvízzel meglocsolt néger sem lesz az amerikai polgár szemében fehér ember, s erről soha nem beszélt senki. Az „antiszemitizmus”, rövid időre, nem volt beszédanyag, túlságos bőségben és ellátottságban élt a polgári osztály, sem ürügye, sem igazolása nem volt a zsidógyűlöletnek. Mégis, igazán együtt éltek zsidók és keresztények az osztályon belül? Nem, csak egymás mellett... illet „megbecsülni” a zsidókat. Keresztény családok előszeretettel tartottak zsidó háziorvost, közbeszéd volt, hogy a zsidók kiváló orvosok, nagyon megbecsülték a doktor bácsit, évtizedeken át járt a családba, ismert minden titkos és heveny nyavalyát, intim panaszokkal hozzá futottak a családtagok, dicsérték, szerették, lelkendeztek érte, megfizették honoráriumát, csak éppen nem tegeződtek vele, és véletlenül sem hívták meg vacsorára. Érzékeny hallásom volt gyermekkoromban. Nem mondta senki, de tudtam, hogy a zsidókkal valami baj van...

Ez a „baj” ez a valami, ez a hallgatag kirekesztettség és udvarias toleráltság állította kezdetben a zsidók pártjára. Nem véletlen, hogy első, egyetlen barátom zsidó volt. Azt hiszem, kezdetben sajnáltam, később megszerettem. Döntit lehetett szeretni, mert jóindulatú volt és előkelő lélek, de lehetett sajnálni is, mert mellőzött volt és szomorú. Igazságérzetem húzott a zsidókhöz, a gyermek finnyás és kegyetlen mértéke, mellyel ítél, ott és akkor is, mikor a felnőttek gyávák, vagy tunyák ítélni. Később, mikor közelebbről megismertem a „zsidókérdést”, zavaros és kínos helyzetekbe sodort ez a szolidaritás. Meg kellett tudnom, hogy a zsidók mást várnak – tőlem is, mindenkitől, a világtól –, mint ami pártjukra állítják azokat, akik ismerik és „becsülik” őket. A kimondatlan megjegyzés annyi volt, hogy világnézeti szolidaritásban tartok össze szellemi és erkölcsi kérdésekben a zsidókkal, s ezt a megegyezést mindig vállaltam és kötelezőnek ismertem el. Később észre kellett vennem, hogy a zsidók nagyjátlag a szolidaritásnak ezt a mértékét kevesli. Meg kellett tanulnom, hogy a világnézeti szolidaritáson túl fontosabb, elsőbbsrendű igényük a zsidósáért, a zsidó nemzetiességért kiálló, azonoskodó álláspont, s ez a felismerés meghökkentett. A megegyezés nem így szolt... Éppen arról volt szó – (így képzeltem) –, hogy zsidók, nem zsidók, bizonyos kérdésekben találkozunk, nem a nacionalizmus ellen, de kívülre és fölülte... A zsidó nacionalizmust iparkodtam megérteni és tisztelni; csak nem tudtam mit kezdeni vele, éppoly kevéssé, mint az örmény vagy macedón kisebbségi nacionalizmussal. Türelmetlenséget éreztem és igényeket, melyeknek nem tudtam eleget tenni; s egy napon meg kellett tanulnom, hogy a „zsidókérdéshez” nem lehet hozzányúlni, se mellette, se ellenre, se engedelmeskedtem...³⁰

Fried István *Egy polgárvallomás sors története* című összefoglaló jellegű tanulmánya utószóként jelent meg az *Egy polgár vallomásai* 2013-as, kritikainak tekinthető kiadásához.³¹ Az utószóban olvasható az 1934–35-ös kiadás részletes története, azaz az eredeti megjelenés rövid összefoglalója. „Márai az 1934-es részben a polgár(i) család) rajzára vállalkozott, szülővárosának, Kassának polgárai körülményeit tárta föl, részint egy Kassa–Bécs útvonalon kibontakozó művész-életrajzot érzékeltetve, részint apja és anyja családjának nemegyszer különös, a szabályos polgári létezésből kitörni akaró, vagy abba olykor kényszeresen belenyugvó alakokét; mindez egyszerre háttér egy

*kisgyermeki önmaga keresés útvesztőinek elbeszélésében, de az ősök örökségének széttagolása is, kitől mit kapott testi és szellemi értelemben.*³³² – ezt követően a tanulmány-szerző az okokat és indokokat sorolja fel, amelyek miatt a művet a későbbi évtizedekben nem egy ízben cenzúrázni kellett.

Fried István ugyanakkor tanulmányában azt a gondolatsort vezeti végig, amely leginkább átszővi a tanulmányomban is körüljárt témát: az önéletrajzi regényt, a fikció és valóság viszonyát, a regénybeli „én” és a valóságos „én” megfeleltethetőségét egymással. *„S valóban: régóta vitatott, feltehetőleg sosem elnyugvó kérdéstről van szó. Azt még el lehet fogadtatni, hogy az irodalomnak, az irodalmi alkotásnak »igazsága«, »valósága« nem azonos az úgynevezett »élet« igazságával és valóságával, az irodalom »teremtett világ«, az alkotó rendező, szerkesztő, el- és újragondoló tehetségét érvényesíti, még a »dokumentumregény«-ek esetében is. Márai – ismétlem – nem tudományos művet írt, nem igazolható dokumentumokat ázott elő levél- és kéziratárakból, hanem egyfelől egy zendülő nemzedék rossz érzéseinek adott hangot, másfelől polgártudatának összetevőit igyekezett elfogadható módon megjeleníteni.*³³³

Érdeemes figyelmet fordítani a két szöveg közötti eltérésekre tehát, hiszen nem mindegy, melyik szöveget vesszük le a könyvespolcra, vagy melyik szöveggel dolgoznak a kritikusok. Abban az esetben, ha elfogadjuk ezt a felvetést, nagy valószínűséggel elmondható az is, hogy az 1934–1935-ös és 1940-es kiadás két külön mű. A szereplők az 1934–35-ös műben eredeti néven jelennek meg, ezzel szemben az 1940-es kiadásban már „költött” néven szerepelnek. Érdeemes figyelmet fordítani továbbá a névalakokra is, hiszen ez egy fontos részét képezi az irodalmi műveknek, ugyanis a nevek egyben magukban hordozzák a megjelenített személyek tulajdonságait. A regényíró eszköze a jellemábrázolásban elsődlegesen maga a névadás, és ez mindig az író stratégiájának a részét is képezi. Így a Márai által írt, 1940-ben újra megjelentetett és elmondása szerint egyben eredeti mű olvasásakor érdemes minderre emlékeztetni.

A Fried-féle utószóban hangsúlyt kap a két kiadás egybevetése kapcsán az is, hogy milyen változásokra volt szükség a korabeli bírósági ítéletek után, mi és hogyan maradhatott meg a szövegben, továbbá a szövegek egymás mellé állítása, és ezek eltéréseire való odafigyelés is. Ezzel a kötetkiadással a Helikon Kiadó szerkesztőinek az volt a célja, hogy bár mindenkinek joga van eldönteni ma, melyik változatot olvassa, melyikből tud meg többet, melyik sok, melyik kevés a maga számára, egy biztos: kontrollként tekinthet e kiadásra.

Tovább lépve a kihagyott, vagy kihagyni kényszerített részekben, megállapítható, hogy a mű címében szereplő vallomás az olvasó számára azonnal előhívja a naplóval³⁴ és az önéletrajzzal is párhuzamba hozható személyesebb hangvételt, amit ezek az epikai műfajok fejeznek ki talán a leghangúlyosabban.

Hogyan is definiálhatjuk a vallomást? *„A vallomás (latin confessio 'bevallás, gyónás') az önéletrajz sajátos fajtája, amelyben a szerző lelki életének, törekvéseinek, világfelfogásának alapjait rögzíti.*³³⁵ A mű címe egyfajta diszharmoniót is hordoz, ugyanis a vallomásság, illetve a vallomás személyessége megkívánja az első szám első személyű előadásmódot, a mű címének első fele mégis elszemélytelenít: a határozatlan névelő, az „egy polgár” akárki lehetne ebből a rétegből. Ennek a diszharmoniónak azonban lehet tudatos utalásos szerepe is, hiszen eltávolítja a művet a szociográfiai jelleg felé, emellett pedig a regényszerűséget is erősíti. A fejlődésregényként értelmezett mű első kötetét vizsgálva kevesebb utalást találunk, mint az 1935-ös második kötet kapcsán, de az első kötetnek is van a személyiségre vonatkozó fejlődésrajza, hiszen a kisfiú kamasszá válik, fel is lázad, előbb az iskolai lelkiatya, majd a szülői ház ellen, így az otthon védettségéből

végleg ki kell kerülnie a rideg és könyörtelen világba: „Az életben nem történnek »nagy dolgok«. Ha később visszanezünk, s keressük a pillanatot, mikor valami elhatározó, jóvátehetően történt velünk – az »élmény« vagy »baleset«, mely későbbi életünket alakította – legtöbbször csak ilyen szerény nyomokat találunk, vagy még ennyit se. Igazában nincs más »élmény«, csak a család; s nincs más »tragédia« csak a pillanat, amikor döntened kell, maradsz-e a családban, s annak nagy, széles sugárkörében táguló változataiban, az »osztály«-ban, a világnézetben, a fajtában – vagy még a magad útján, s tudod, hogy most már örökre egyedül maradtál, szabad vagy, de mindenki prédája, s csak te segíthetsz magadon...”³⁶

Az idézet első részének figyelmes tanulmányozásával a szociográfiai jelleg is megmutatkozik: a kassai polgárság társadalomrajza és kritikája bontakozik ki. Az eredetre vonatkozóan is lényeges ez a társadalomrajz, valamint a személyiségrajzzal is folyamatosan egymásra utalnak. Ez a társadalmi jelleg erőteljesen megmutatkozik már a mű első oldalain. A regényben Márai révén és tollából olvashatunk családja saját magánéletről, tanáraihoz való viszonyáról, szüleivel ápolt kapcsolatáról, nyersen élénk táru hűgáról való vélekedése, és még számos meghatározó esetről, mely a szerző-narrátort önreflexív módon is bemutatja, értelmezi, elemzi. A regény első kötetében olvashatjuk pl. azt is, milyen egy polgár az író szemszögéből bemutatva, saját élettapasztalata által. „Nincs egyetlen ember, barát, nő, rokon, akinek társaságát hosszabb ideig bírnám; nincs olyan emberi közösség, céh, osztály, amelyben el tudok helyezkedni; szemléletemben, életmódomban, lelki magatartásomban polgár vagyok, s mindenütt hamarabb érzem otthon magam, mint a polgárok között; anarchiában élek, melyet erkölcsstelennek érzek, s nehezen bírom ezt az állapotot.”³⁷

Az Egy polgár vallomásainak elbeszélője magányba vezető sorsfordulatára keres magyarázatot az emlékezés színrevitelével. A magány, mely egyik eredendő tulajdonsága és melyet a szerző későbbi, emigrációs tapasztalatai tovább erősítenek, termékeny is: ez a magány tette lehetővé azt, hogy távolságtartóan és objektív módon tudjon a polgárságról, saját osztályáról véleményt alkotni. Elképesztően merev rendszerben, szigorú erkölcsök között élték. A családotban folyamatos harc dúlt, a műveltségi eszmények eléréséért és az etikett-formák betartásáért olykor könyörtelen árakat kellett fizetni. Az emlékező narrátor fejtegetéseiben a zongorázást kötelezővé tették, a verés általánosan elfogadott nevelési, pedagógiai eszköznek számított. Az igazi nevelési, fejlődési regény mégis a második kötet, a második kötetre mint folytatásra pedig sokszor kapunk nyilvánvaló utalásokat már az első regényből. A második elbeszélő, a visszaemlékező narrátor mélyenszántó gondolatai mind ezt a körkörös, ciklikusan, a múltból építkező, s abból determinált jelent, illetve a jelenből értelmezett múltat szembesíti. Az első kötetben olvashatjuk: „az út mely a világból önmagunkhoz vezet, hosszú és bonyolult, s tele van ilyen kínos kitérőkkel, melyeknek értelmét, jelentőségét sokára ismerjük csak fel.”³⁸ A visszaemlékező elbeszélő segítségével érezheti az olvasó, hogy több rejlik az idézett mondatok sorai között, mint a gyermekkorra való egyszerű utalásrendszer...³⁹

Az önéletrajzi regények – akárcsak a későbbi naplók –, mind a személyes hangvételt s az önreflexív bölcselőt erősítik, amely jegyek a Márai prózapoétika legfőbb jellemzői közé sorolhatóak. Márai alkotás-poétikájával összefügg polgári műveltsége, sztoicizmusa pedig segít ennek az elit polgári szerepnek a megőrzésében, melyet Seneca, Marcus Aurelius, a latin bölcselők művei alakítottak ki benne. A magyarok Goethe képét formálhatnák meg róla, hisz a goethei problémakör minduntalan foglalkoztatta. A művész valamiféle kegyelmi állapot birtokában van: „az író állandó szerves összhangban él a világgal, mint Goethe”.⁴⁰ „Írni: beavatottság, termékeny titokzatos kapcsolat létesítése az anyanyelvvel, a nemzettel és a legyőzhetetlen művészettel.”⁴¹

A regény második részében több ízben hangsúlyozódik az írói mesterségre vonatkozóan is – akárcsak Kosztolányinál – az anyanyelv fontossága az alkotási folyamatban, illetve a visszaemlékezésben betöltött öríási szerepe. Nem véletlenül, hiszen egyidőben német nyelven jelennek meg Márai írásai, ám szent meggyőződése marad, hogy igazán csak saját anyanyelvén tud megvalósulni az ember: „*Író csak az anyanyelv légkörén belül élhet és dolgozhat, s anyanyelvem magyar volt. Ezért utaztam évtizedekkel később, mintegy rémületben, hanyatt-homlok haza, akkor már tűrhetően írtam németül, gagyogtam franciául, s mindenestől mégis olyan sükettség-pánik fogott el az idegen nyelv akusztikájában, hogy sápadtan hazamenekültem az anyanyelvbe.*”⁴² És ezt nemcsak a munkája kapcsán fogalmazza meg, hanem a nőkhöz, szerelemhez való viszonyát is ehhez a fogalomkörhöz köti: „Nem hiszek abban, hogy a szerelem az a mindható eszperantó, mely a fajtának titkát mintegy jelbeszéddel feloldja. Az idegen nyelvű szerelem dadog, akármilyen lelkenedve és szenvedélyes svárával beszélnek is. Az ember valahogy anyanyelvén álmodik arról, akit szeret. Az idegen nő, az első másfajtabeli, akinél ezt a bonyolult tehetségtelenséget érzem: hogy nem tudom neki teljesen átadni magam, az ölelésen túl marad valami közölhetetlen, melyet lefordíthatok ugyan csókra vagy mozdulatra, de eredeti értelme örökre az én titkom marad, s minden nőnek titka, aki anyanyelvemet beszéli.”⁴³

Az „én” mellett Márai Sándor regényében a polgár alakja is kulcsfontosságú szereppel bír, hiszen e regényben a polgári lét idilli mivolta kerül előtérbe, majd fokozatosan veszélybe. A polgári lét, amely hangsúlyosan egy korszak jellemzőjeként jelenítődik meg a regényben, egy végképp elmúlni, letűnni látszó időszakot és értékrendet idéz fel. E megidézés, a szülőváros, Kassa bemutatásában is felismerhető. Tágabb perspektívákban azonban olyan komor, letargikus és nosztalgikus elemekre épít, melyek később – például az 1940-es években, mikor Márai beutazza a visszacsatolt felvidéki és észak-erdélyi magyar területeket – oldódik csupán, ugyanakkor Márai esetében a kritikus bölcselő világot ezen emlékezésformák összekötik az éles szemű író-publicista műveltségével és az okokat is kereső íroniájával, társadalomkritikai érzékével.

Így tehát megállapítható, hogy Márai legismertebb művében egyszerre van jelen a családregegy sajátossága, a kvázi-történelmi közelmúlt és a visszaemlékező vallomásság, s hogy ezeket úgy ötvözte, hogy mindemellett végig megőrizte a Máraira mondhatni tipikusan jellemző önreflexív elbeszélés-technikát, mely segítségével olvasóinak egy speciális hangulatot, olvasói-teret és attitűdöt is megteremtett. Mindemellett nem zárhatjuk ezt a részt három alapvető Márai-ismérv megismérlése nélkül: ti. az *erudíció*, az *anyanyelv*, s mindezzel összefüggésben az eltűnő, polgári *értékek elvesztésének tragikum*a nélkül a 20. század magyar történelmi kataklizmáiban.

A fentiek alapján levonható lenne akár az a következtetés is, hogy e termékeny regényirodalmi korszakban más formában, hangnemben, stílusban íródott prózapoétikák zöme gazdag heterogenitásban más és más iskolákat és irányzatokat, forrásokat és európai példákat követ, mára már klasszikusnak számító regényeink között mégis az írói eljárásrendek és témaválasztások egyéni módozatain túl a vizsgálati módok és elemzési szempontrendszernek e természetesen különbségeken túl az 1930-as évek derekán fontos sajátosságra figyelmeztethetnek.

Vallomásos énregény, „letrajzi fikció” alapvetően újul meg ebben az évtizedben, s nyit teret olyan narratív formáknak, melyek önéletírás és történelmi háttér kapcsolatát emlékezés és tudatos felejtés kettőseként hangsúlyozzák, de elsődlegesen a szépírói hagyomány egyéni módozataiban szubjektumfüggő írói technikák révén építik ki. Ahogyan Thomka Beáta megjegyzi: „*A biografikus és történelmi referenciák*

lendületével együtt a művek” ugyan kort, hagyományt, történelmet és kultúrát összegeznek, minderről számot is adnak, de elsődlegesen mindezt „a fikcióképzés alkalmának tekintik”.⁴⁴

Paul Ricoeur szavaival, e regényben a legfőbb kérdés talán éppen az: „miképpen lehet valaki önmaga, ha már nem ugyanaz, mint egykor.”

JEGYZETEK

- 1 Lásd CZUCZOR Gergely – FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára*, Az MTA megbízásából, Pest, Emich Gusztáv kiadása, 1864, 49.
- 2 ARANY Zsuzsanna, Az életrajzírás művészet(-)e(?) *Kortárs*, 2011. 7. szám, 155. [web:] <http://www.kortaronline.hu/2011/07/az-eletrajziras-muveszet-e/1586>
- 3 ARANY Zsuzsanna, *Az életrajzírás művészet(-)e(?)*, i. m. 156.
- 4 Z. VARGA Zoltán, *Az önéletírás-kutatások néhány aktuális elméleti kérdése*, Bp., Helikon, 2002/3, 249.
- 5 Z. Varga, i. m. 249.
- 6 Uo. 249.
- 7 Idézi Z. Varga, i. m. 249.
- 8 MEKIS D. János, *Az önéletrajz mintázatai*, Bp., Fiatal Írók Szövetsége, 2002, 7–11.
- 9 Vö. BÉNYEI Péter, *A történelmi regény műfajkonstitúció* tényezőinek meghatározási kísérlete, in BITSKEY István – IMRE László (szerk.) *Studia Litteraria*, Tom XXXVII. Debrecen, 1999, 67. <http://dea.lib.unideb.hu/dea/html/2437/99500/studia037.pdf>
- 10 Erdéi BOKA László, Történelmi alulnézetek, Erdély-regények. Narratív struktúrák és biográfiai források a Dragomán- és a Papp-prózában. *Magyar Lettre Internationale*, 2015. vol 94. 2014/ösz, 73–76.
- 11 Vö. VERES András, *A 30-as évek*. = <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/veres/veres32.htm> [2016. 04. 20.]
- 12 Uo.
- 13 GINTLI Tibor – SCHEIN Gábor, A magyar modernség prózája, in uő, *Az irodalom rövid története*, Jelenkor, Pécs, 2007, 273.
- 14 Vö. VERES András, i. m. [web:] <http://magyar-irodalom.elte.hu/gepesk/veres/veres32.htm> [2016. 04. 20.]
- 15 Erről lásd: NÉMETH Ákos, „Aki ma ír, mintha csak tanúságot akarna tenni...”. *A vallomások prózaformák átalakulása a két világháború közötti európai és magyar irodalomban*. = Filológia.hu; <http://www.filologia.hu/kisebbszakkozlemenyek/aki-ma-ir-mintha-csak-tanusagot-akarna-tenni...h.html> [2016. 04. 20.]
- 16 DOBOS István, *Az én színrevitele*, Bp., Balassi Kiadó, 2005, 75.
- 17 MÁRAI Sándor, *Egy polgár vallomása*, h. n., Helikon Kiadó, 2013, 5.
- 18 *Márai Sándor: Egy polgár vallomása című művének értelmezése*. = http://archivum.fazekas.hu/magyar.fazekas.hu/indexa584.html?page_id=227 [2016. 04. 16.]
- 19 DOBOS István, i. m. 19.
- 20 MEKIS D. János, *Az önéletrajz mintázatai-a magyar irodalmi modernség hagyományában*, Bp., Fiatal Írók Szövetsége, 2002, 8.
- 21 Márai végül regényét több mint ezer helyen cenzúrázta, olykor szavakat, neveket törölt, néhol egész fejezeteket tett végleges zárójelek közé, s ő maga az 1940-es cenzúrázott verziót nevezte meg végsőnek, az *ultima manus* jól ismert elve szerint.
- 22 Megjegyzés: A félkövérrel szedett, szögletes zárójelben található [szöveg] az 1940-es kiadás, a csak szögletes zárójelbe tett [szöveg] az eredeti, 1934–1935-ös kiadást jelöli.
- 23 MÁRAI Sándor, *Egy polgár vallomása*, h. n., Helikon Kiadó, 2013, 10.
- 24 Uo. 78
- 25 Uo. 78.
- 26 Uo. 15.
- 27 Uo. 16.
- 28 Uo. 79.
- 29 I. m. 104–106.
- 30 MÁRAI Sándor, *Egy polgár vallomása*, h. n., Helikon Kiadó, 2013, 226–229.
- 31 DR. FRIED István, *Egy polgárvallomás sorstörténete*. [web:] <http://www.litera.hu/hirek/dr-fried-istvan-egy-polgarvallomas-sorstortenete> [2016. 06. 10.]
- 32 Uo.
- 33 Uo.
- 34 Márai Sándor életművének egy másik kiemelkedően fontos részét képezik naplói. Naplói, amelyeket közel fél évszázadon át ír, regényszerűvé alakítja, hiszen nem a hagyományos naplóírás fortélyait követi. Az eseményeket nem szigorúan vett értelemben kronologikus rendben mutatja be, hiszen az eseményeket (naplóbejegyzéseit) nem minden esetben látja el keltezéssel. A naplók megemlétesek továbbá azok méltatásakor nem lehet eltekinteni attól sem, hogy publikálásuk előtt alaposan átfésülte följegyzéseit, sok részt ki is hagyott közülük. Nem csak naplóira jellemző a

- kihagyás, átírás, hiszen az *Egy polgár vallomásaival* is hasonlóan járt el. Ennek a regénynek két eltérő kiadása is olvasható 2013 óta. A Helikon Kiadó gondozásában megjelent a Márai által korábban, azaz 1935-ben kiadott mű is!
- 35 CZUCZOR Gergely – FOGARASI János, *A magyar nyelv szótára*, Bp., Akadémiai, 1861–1872.
- 36 MÁRAI Sándor, *i. m.* 221.
- 37 Uo. 222.
- 38 Uo. 111.
- 39 Vö. Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai című művének értelmezése.* = http://archivum.fazekas.hu/magyar.fazekas.hu/indexa584.html?page_id=227 [2016. 04. 16.]
- 40 Uo. MÁRAI Sándor, *i. m.* 449.
- 41 Uo. 449.
- 42 Uo. 298.
- 43 Uo. 283.
- 44 Vö. THOMKA Beáta: „Letöltött idő”. *Bárka*, 2001/9 (6): 51–58.

